

8.3. EAEko ESPETXEETAKO EGOERA

a) Planteamendu orokorra

Gizarte talderik baztertuenei emandako arreta berezia, hasiera-hasieratik, erakunde honen jardueraren orientazio-ardatza izan da. Eskubideak erabiltzeko eta gizarte ondasunak eskuratzeko arazorik handienak dituzten giza talde horien artean, askatasuna galdu duten pertsonak daude. Horien arazoetara hurbiltzeko, Arartekoak txosten bikaina landu zuen, Euskal Autonomia Erkidegoko espetxeetako egoerari buruz, eta txosten hori Eusko Legebiltzarrean aurkeztu zen 1996an.

Txostenean jasotako gomendio orokorretariko batek (Arartekoak giza eskubideen kultura hedatzeko duen eginkizunarekin estu lotutakoa) adierazitakoaren arabera, beharrezkoa da “*zigor zehapenen oraingo sistemari eta horrek izan ditzakeen aukerei buruzko gizarte eztabaida eta informazioa sustatzea*”, eta, gure ustez, gomendio hori oraindik ere indarrean dago.

Orduan esan genuenaren arabera, arazo askoren eragile nagusia espetxe erakundearen isolamendua da, baita gizartearen ezagupenik eza ere, askatasun-gabetzeko zigorra betetzearen baldintzei dagokienez. Alderdi horri dagokionez, egoerak ez du hobera egin.

2005ean, komunikabideetan sarritan agertu dira EAEko espetxeak, baina hori, batik bat, horien barruko gertaera negargarrien eraginez izan da. Jakina, Langraiz Okako espetxean berezkoak ez diren heriotzen (gehienbat, suizidioak) kopuruak izandako gorakada handiak kezka eragin du gizartearen; hala eta guztiz ere, orokorrean, gertaerak “albiste” izateari utzi dionean, jendearen arreta galdu egin da. Presoekin lan egiten duten eta euren arazoak ondo ezagutzen dituzten pertsonak eta taldeek behin eta berriro aldarrikapen larria egin arren, ez da hausnarketarik egin espetxeetan sortzen diren gatazken ondorioei buruz.

Preso kopuruak gorakada iraunkorra izan du azken urteotan; izan ere, Espainiako espetxeratze kopurua Europar Batasuneko kopururik handiena da. Preso kopuruaren hazkunde hori ez da delinkuentziaren hazkundearen ondoriozkoa, legezko erreforma azkarren ondoriozkoa baizik (ageriko beharizanik eta oinarri teorikorik gabeko erreformak), horien eraginez zigor-zorroztasun handiagoa baitago. Ia ez dago azterketarik politika kriminal horren emaitzari buruz (espetxe zigorra indartzean oinarrituriko politika, delituak egiteari emandako erantzun nagusizat eta ia erantzun bakartzat); horrenbestez, orain arte ez da horren eraginkortasuna frogatu. Hala eta guztiz ere, berori aplikatzen da oraindik ere, eta, horren eraginez, espetxeak jendez betetzen dira, eta preso bizi-baldintzek ez dute kezkarik sortzen politikarien artean, eta jendearen interesik ere ez dute erakartzen.

Gogoratu egin behar da 2003ko urteroko txostenean espetxeen egoerari buruzko atalaren amaieran esandakoa (I. kapitulua, 1.1.1), urte horretan onetsitako lege-aldaketei dagokienez: “*Legeria berriaren barruko alderdi askok urratu egiten dituzte zigor eskubide demokratikoaren oinarritzko printzipioak (gutxieneko esku-hartzea, neurritasuna, zigor ankerren debekua, berdintasuna, gizarteratzea, etab.)*. Espetxe zigorrak betetzeari buruzkoak baino ez ditugu aipatuko (segurtasun-aldia, erregimen irekia eta baldintzapeko askatasuna lortzeko murriztapenak, espetxean egoteko denborarik luzeenaren luzapena, etab.); izan ere, gure ustez, horiek deseginda uzten dute

Espetxeari buruzko Lege Orokorrak ezarritako indibidualizazio zientifikoaren sistema. Halaber, beste alderdi batzuk ere ezin dira ahaztu, esate baterako, berrerortzeari eta delinkuentzia txikiari ezarritako zigorrak izandako gogortze larria, espetxe zigor laburren berrezarkuntza, inmigrazioari emandako zigor erantzuna, etab.”.

Espetxeetako oraingo egoeraren, presoen itxaropenaren galera eta espetxeetako profesional askoren motibaziorik eza, gure ustez, legezko erreforma horietan oinarritzen dira, eta beraz, arazo horiek konpontzeko, beharrezkoa da lehenengo eta behin arazoaren eragileak konpontzea.

Horri dagokionez, botere publikoek ebaluatu eta, behar izanez gero, zuzendu egin behar dituzte iraganean harturiko erabaki politiko-kriminal batzuk. Baina, aldi berean, hiritarrei informazioa eman behar zaie askatasun-gabetzearen eraginezko kalteei eta arazoei, horrek dakarren zama ekonomikoari eta, batik bat, delituen prebentzioan duen eraginkortasun urriari buruz. Azken batean, zigor sistemaren benetako funtzionamenduaren gaineko hausnarketa sustatu behar da.

Lehen aipatu dugun 1996ko txosten monografikoan, erakunde honek nabarmendu egin zuen jendeari informazio egokia eta osoa eman behar izatea, askatasun-gabetzearekiko aukerako zigorrak egoteari, horiek aplikatzeko komenigarritasunari eta gizarte talde guztiek inplikazioa izateari buruz, horixe baita espetxearen gizarte kostua ekiditeko modu bakarra. Alde horretatik, Eusko Jaurlaritzak 1999ko urteroko txostenean jasotako gomendio orokor batean, Arartekoak EAEko administrazioei hitzarmenak sinatzeko eta sustatzeko eskabidea egin zien, zigortzat komunitatearen onerako diren lanak (KOL) ezartzeko.

Askatasun-gabetzea eragiten ez duen zigor hori adibidetzat jarrita, oraintsuko zigor erreformek horren erabileraren eremu teorikoa zabaldu egin duten arren, agerikoa da ez direla ezinbesteko neurriak hartu horren aplikazioa benetakoa eta eraginkorra izateko. Arartekoaren beka batekin egindako ikerketa batean (laster argitaratuko den ikerketa) agerian gelditu denez, KOL zigorra aplikatu ahal izateko dauden zailtasunen eraginez, epaitegiek murriztu egiten dituzte halako zigorrak. Hala ere, halako zigorrak ezartzen direnean ere, sarritan ez dira betearazten lanpostu egokirik ez egotearen ondorioz. Gabezia horien erantzukizun nagusia Estatuko administrazioak dauka, hain zuzen ere, Espetxe Erakundeetako Zuzendaritza Nagusiak, erakunde horrexek baitauka eratzikita zigorraren betearazpena. Hala eta guztiz ere, argi dago espetxearekiko aukerako zigorraren garapenerako beharrezkoa dela gizarte osoaren inplikazioa, herri administrazioen inplikaziotik hasita.

Gogoratu behar da, esperientzia negatibotzat, asteburuetako atxiloketak betetzeko egoitza egokirik ez sortzearen ondorioz, zigor horrek porrot egin duela eta ezabatu egin dela zigorren zerrendatik. KOL zigorrarekin ere arrisku hori dago orain, eta administrazio desberdinen arteko eskumen banaketa ezin daiteke erabili norberaren erantzukizunak saihesteko. Espetxea azken aukera izateko borondatea berrestea ez da nahikoa; aukerak, neurriak eta zigorrak sortu behar dira, askatasun-gabetzearen eremua murrizteko. Eta, horretarako, ezinbestekoa da jendearen artean eztabaida sustatzea, delinkuentziaren prebentzio eraginkorrari buruz, eta, gainera, faktore kriminogenoak nabarmentzen dituzten gizarte programen garapena bultzatu behar da.

Hala eta guztiz ere, askatasun-gabetzea ahalik eta gehien murrizteko azken helburua ahaztu barik, EAEko espetxeetan dauden pertsonen egoera aztertu behar da orain, baita EAEko administrazioek pertsona horien bizi-baldintzak hobetzeko egin ditzaketan jarduketak ere.

Horri dagokionez, 1996ko txosteneko lehenengo gomendio orokorrean planteaturikoaren arabera, esan behar da komenigarria dela espetxearen arloko eskumena osatzen duten funtzioen transferentzia egitea.

Jakinaenez, Euskal Autonomia Erkidegoko Estatutuak ezartzen duenez, Autonomia Erkidegoak eskumen soila dauka “*espetxe eta gizarteratze erakundeek eta establezimenduen (...) antolamenduan, araubidean eta funtzionamenduan*”; hala eta guztiz ere, oraindik ez da bidezko funtzioen transferentzia egin. Erakunde honek Eusko Legebiltzarrari 1996tik hona zuzendutako urteroko txosten bakoitzean, hori adierazi da; gainera, aditzera eman da beharrezkoa dela inplikaturiko bi alderdiek ahalegina egitea, arlo honen inguruko akordioak lortzeko, presoen interesak interes politikoen aurretik jarritz.

Jakina, Arartekoaren ustez, autogobernua ez da panazea, askatasun-gabetzeko zigorrak betearaztearen arloan, eta berez ez dakar presoek egoeraren hobekuntzarik. Praktikan, espetxe zigorrak eragina dauka funtsezko eskubide askotan, eta ez mugimendu askatasunean bakarrik; gainera, ez dago formula errazik espetxeratzearen eraginezko kalte guztiak arintzeko. Hala eta guztiz ere, kudeaketa hurbilagotik egitea lagungarria izan daiteke instalazioak modernatzeko, eta, batik bat, ezinbestekoak dira koordinazio handiagoa eta espetxe zerbitzu desberdinak (hezkuntza, gizarte laguntza, etab.) sare komunitarioan sartzea.

Nolanahi ere, agerikoa da askatasun-gabetzeko zigorren helburua presoak gizarteratzea izateak (EEko 25.2 artikuluan jasota, funtsezko eskubideen artean) botere publiko guztiak inplikatzeko dituela. Horrenbestez, oraingo egoeran ere, EAEko administrazioek esku hartu behar dute, gure lurraldeko espetxeetan zigorra betetzen ari direnen edo bete dutenen arazoak eta gabeziak arintzeko, pertsona horiek ahultasun handiko egoeran eta gizarteratze arazo handiekin baitaude.

Betebehar orokor horrekin batera, espetxeen arloko lankidetzak hitzarmenetan jasotako betebeharrak daude, eta hitzarmen horiek 1994an eta 1996an sinatu zituzten Estatuko administrazioak eta EAEko administrazioak. Hitzarmen horien ahalmenak (oinarrizko alderdiei buruzko hitzarmenak, adibidez, presoek osasuna, hezkuntza, lana edo gizarteratzea) ez dira behar bezala garatu. Izan ere, azken urteotan, lankidetzako tresna horiek ez dira erabili, eta gainera, Jarraipen Batzordea ere ez da bildu; hala ere, badirudi epe laburrean egoera hori aldatu egin daitekeela.

Nolanahi ere, EAEko administrazioetatik, modu eta intentsitate desberdinekin, arreta eskaintzen ari zaie espetxean dauden edo egon diren pertsonen, eta, geure iritziz, bide horretatik jarraitu behar da eta, ahal den neurrian behintzat, laguntza hori oraindik ere handiagoa izan behar da.

Hiritarren eskubideak defendatzeko funtzio orokorra eta EAEko erakundeek presoek arretan duten jarduera ikuskatzeko nahiz sustatzeko betebeharra kontuan hartuta, presoek egoerarako hurbilketa egin behar dugu. Ondoren, Arartekoak arlo horretan iaz egindako jarduketak azalduko ditugu, laburbilduta.

b) Arartekoak presoek taldearen inguruan egindako esku-hartzeak

Justizi arloari buruzko atal honetako lehenengo epigrafean, presoek kexen bidez planteatu dizkiguten gaiak laburbildu ditugu. Baina horiek ez dira izan Arartekoak arlo honetan egin dituen jarduketak bakarrik.

Alde batetik, hiritarren eskubideak defendatzeko erakunde batek zerbait egin behar du 2005ean EAEko espetxeetan izandako gertakari larriak ikusita (lehen aipatu diren gertakariak), batez ere, Langraiz Okan izandako gertakari larriak ikusita (suizidioak, bat-bateko heriotzak, segurtasuneko zuzendariordearen prozesamendua, preso dauden emakume batzuen gaineko hertsapenen eta eraso sexualen eraginez,...). Bestalde, kargua hartu duenetik, erakunde honen titularrak agerian jarri du interesa duela EAEko espetxe guztiak zuzenean ezagutzeko. Horren guztiaren ondorioz, honako jarduketa hauek egin dira:

• Bisitaldiak

2005eko iraileko 16an, 20an eta 21ean, Arartekoa (bere taldeko kideekin batera) Langraizeko, Basauriko eta Martuteneko espetxeetara joan zen; bertako zuzendariekin eta espetxeetako beste arduradun batzuekin elkarrizketak egin zituen, eta gainera, ahal izan zen neurrian, preso batzuekin ere elkarrizketatu zen.

Helburua ikuskapena egitea ez zenez (Arartekoak ez dauka espetxe administrazioaren gaineko kontrol ahalmenik), aurretiaz eman zen bisitaldien berri, eta bisitaldiok, gainera, espetxeetako langileekin batera egin ziren. Agian, aipagarriena hauxe izan zen: hobekuntza garrantzitsu batzuk alde batera utzita (Langraizeko sukaldea, familiakoen bisitaldietarako egoitza berriak Martutenen, etab.), baldintza orokorrak, funtsean, 1996an ikusitako antzekoak ziren. Hemen ez dugu espetheen deskribapena egin nahi, ezta horien gabezia nagusien deskribapena ere, baina gure arreta erakarri zuten instalazioetako alderdi batzuk aipatuko ditugu:

- a) **Langraiz Oka:** Espetxea oso zaharra izan ez arren (oraingo egitura 1981ekoa), bertako arazo nagusiak eraikuntzan erabilitako materialen kalitate txarraren eraginezkoak dira. Estalkien egoera txarraren ondorioz, itogin asko dago. Akats hori urte batzuetatik honakoa da, baina oraingoz ordezkaren lehenengo fasea baino ez dute egin, eta beste bi faseak betearazi barik daude; berokuntza sistemarekin, emakumeen dutxeekin eta abarrekin ere gauza bera gertatzen da.

Bertako arduradunek diotenez, espetxea mantentzeko eta hobetzeko obrak etengabeak dira. Kasu batzuetan nabaritu egiten dira (igarotzeko zonetako alikatatuak, espetxearen pintaketa orokorra, dutxa batzuen berrikuntza,...); hala eta guztiz ere, bisitaldiaren egunean espetxea garbitzeko ahalegin itzela egin arren, agerikoa da instalazioen narriadura orokorra, eta, gainera, presoak modulu batzuetako balio anitzeko modulu komun batzuetan pilatuta egoteak larriagotu egiten du arazoa.

Zona askotan, lurzorua eta, batik bat, leihoak egoera oso txarrean daude. Kasu batzuetan, kristalen ordezkari plastikozko plakak jarri dira, eta horiek, erabilerarekin arraiak dituztenez, egoera negargarrian daude. Oro har, espetxeko altzariak oso narriaturik daude eta ordeztu egin beharko lirатеke. "Erizaintza" deritzon moduluari dagokionez (ez dago sendagilerik), taldeko ziega batzuk berritu eta deigailuak instalatu dira; hala ere, ez da bere helburua betetzeko leku egokia, eta gainera, bertan gaixotasun desberdinak dituzten eta arreta berezirik jasotzen ez duten presonak batera bizitzaren ondoriozko arazoak larriak dira.

Ezin dugu laburpen hau amaitu 5. moduluaren egoera aipatu barik; hori isolamendukoa dela esan daiteke, nahiz eta gauza askotarako erabili: sartzeta, aldi baterako presoak, lehenengo graduko presoak eta murriztapen neurriak dituztenak, etab. Dirudenez, bertako egoerak hobera egin du apur bat, baina itxura negargarria dauka (zikintasuna, aparrezko koltxoia apurtuta eta zorrerik gabe,...).

- b) **Basauri:** Berrogeita hamarrek hamarkadaren amaieran eraikita egotearen eraginezko egitura mailako gabeziak nabariak izan arren, espetxe honek itxura orokor nahiko onargarria dauka; fatxadak eta barruko gelak oraintsu pintatu dira eta hori lagungarria izan da espetxeari itxura onargarri hori emateko. Espetxe txikia da, eta bertako arazo nagusienetakoa, hain zuzen ere, leku nahikorik ez egotea da: ziega batzuk txikiegiak dira okupatzaile kopurua kontuan hartuta; kirol, hezkuntza nahiz produkzio jardueretarako leku gutxi dago; gela nagusiko jantokia txikiegi da... Gabezia horren ondorio txar nagusienetakoa, izan ere, presoak ondo sailkatu eta bereizi ezin izatea da.

Garbitasuna, orokorrean, onargarria da, baina erabilera komuneko zona batzuetan (adibidez, eskaileretan eta, batik bat, patioan) zikinkeria ikusten da.

- c) **Martutene:** Berrogeiko hamarkadan eraikitako espetxe hauxe da hiruren arteko zaharrena, eta hori agerian gelditzen da bai egituran eta bai instalazioetako nariadura larrian. 1996an, Espetxe Erakunde Zuzendari Nagusiak esan zuen EAEko hiru espetxeak zentro "amortizagarriak" zirela eta beste batzuekin ordeztu behar zirela, baina hori argiago ikusten da Martutenen. Izan ere, eraikin osoak dituen hezetan arazo larriekin batera, hodian, elektrizitatearen eta berokuntzaren instalazio osoa egoera txarrean dago.

Espetxearen itxura hobetzeko esfortzu handia egin da eta hori agerian dago (barruko zonak pintatu eta espetxeko lantegi batean egindako apaingarriak jarri dira, eta familien bisitaldietarako gela ere berri egin da); hala ere, patioen eta kanpoko elementuen egoera (hormak, estalkiak, erretanak, etab.) negargarria da. Zona eta gela batzuen garbiketa ere ez da ona (esate baterako, sukaldea), eta altzaririk gehienak zaharrak dira eta kontserbazio egoera txarrean daude.

• Espetxeetan egindako elkarrizketak eta bilerak

Espetxeetara egindako bisitaldietan, instalazioak ikusteaz gain, hiru espetxeetako zuzendariekin eta laguntzaile batzuekin elkarrizketatu gara. Elkarrizketetan lorturiko informazio guztien eta espetxeetako arduradunek adierazitako kezken nahiz eskarien eduki osoa ezin da hemen azaldu, baina elkarrizketetan aztertutako alderdi batzuk aipatuko ditugu hemen:

- Buruko gaixotasunaren prebalentzia handia presoen artean: Langraizen, esaterako, preso guztien % 40 inguruk (300 preso, gutxi gorabehera) medikazio psikiatrikoa hartzen dute, eta % 10ek patologia oso larriak dituzte. Hiru espetxeetara Osakidetzako adituak joaten dira (maiztasun desberdinarekin),

baina laguntza psikiatrikoa ez da nahikoa, kontuan hartuta espetxeetako giroa oso kaltegarria dela halako gaixotasunetarako. Buruko gaixotasunak ez ezik, nortasunaren nahaste larriak ere badira, baita toxikomanien eraginezko aldaketa psikologikoak ere, eta horrela, egoera konponezinak sortzen dira. Arazoa oraindik ere larriagoa da, zigorra “beste modu batera” betetzea edo baldintzapeko askatasuna ahalbidetzen duen espetxetik kanpoko baliabiderik ez dagoelako. Horri lotuta, aipagarria da sendagaietan dagoen gastu itzela, bertako terapia erabilgarri bakarra kimika baita.

- Espetxeetako preso kopuru handiegia: bisitaldia egin genuenean, Basaurin 277 preso zeuden, Martutenen 295 eta Langraizen 696; hala eta guztiz ere, bisitaldiaren aurreko hilerara arte, azken espetxe horretan 770 preso zeuden eta zifra hori 2000-2002 aldikoa baino askoz ere handiagoa da, aldi horretan preso kopurua 580 ingurukoa izan baitzen. Asetasun arazoa ohikoa da Espainiako estatuko espetxe guztietan, baina oso larria da espetxe zaharretan eta egiturazko akatsak dituzten espetxeetan, esate baterako, EAeko espetxeetan. Preso mota desberdinen arteko banaketarik eza, banakako tratamendua emateko ezintasuna (Espetxeei buruzko Legeak dioenez), presoek pilaketa, intimitaterik eza, gatazkak eta bizikidetzak arazoak: horietatik dira espetxeetako preso kopuru handiegia eraginezko ondorio kezkarrietariko batzuk.
- Tratamenduko profesionalen urritasuna: giza baliabideen gaiak ezaugarri desberdinak ditu hiru espetxeetan. Martutenen gabeziak ikusten dira langileria oso urria eta ezegonkorra delako; izan ere, espetxe honetan modu oso dramatikoan jo duen biolentzia terrorista nekez jasateko moduko mehatxua da oraindik ere. Zuzendaritzan ere mugikortasun handia egon da. Aldiz, Basaurin egonkortasun nahiko handia dago eta langileria egokia da. Gabeziarik handienak Langraiz Okan daude; bertan, tratamendu taldea ez da inondik inora ere nahikoa. Aipagarria da, esaterako, psikologo kopurua (bi) berbera izatea hiru espetxeetan; psikologo horiek lan burokratiko itzela dute, eta horrela, ezin diete presoei banakako arretarik eskaini. Nolanahi ere, hiru espetxeetan esaten dutenez, presoekiko giza harremanak errazagoak eta hurbilagoak dira espetxe “zahar” hauetan espetxe berrietan baino.
- Suizidioak: espetxeetako arduradunak, batez ere Langraizekoak, jakina, kezkatu agertu ziren espetxe barruan izandako heriotzengatik; gainera, horien zergatiak ikertzeko eta halakorik gehiago ez gertatzeko konpromisoa eta inplikazioa erakutsi zuten. Halaber, aipagarria da suizidioak eta drogen gaindosiak ekiditeko lanaren konplexutasuna. Arabako espetxean EEZnK landutako “txokeko plana” izenekoa azaldu zuten, jokabide autolitiko horiek behin eta berriro gertatzeari emandako erantzuntzat. Hiru jarduketa mota ezarri dira: a) Bizigarritasunaren hobekuntza, preso kopurua murriztuta; garbitasunari (makina berriak) eta arratoiak hiltzeari (arazo larria, Martutenen bezala) emandako garrantzia; berokuntza sisteman, mintzategietan, leihoetan eta abarrean egindako berrikuntzak; okindegiaren eta ekipajerako nahiz arropetarako biltegiaren sorrera...; b) Antolaketa mailako neurriak, adibidez, 8 egunean behingo garbiketa

orokorra, zerbitzuburuaren erantzukizunpean; tratamenduko profesionalen lanaren zentzuzkotasuna, arreta hobea eskaintzeko...; eta c) Arriskuko egoeren azterketa eta zehaztapena, egon diren suizidioak aztertuz; presoek laguntzeko heziketa plana martxan jartzea; tratamenduko profesionaletarako espezializazio ikastaroak...

- Generoko biolentziaren ondoriozko presoak: hiru espetxeetan ere, emakumeen aurkako biolentzia delituen eraginezko presoen fenomeno sorberria da eta konponbide zaila dauka. Ezaugarri bereziko taldea da, eta, antza denez, euren artean suizidio arriskua gainerako presoek baino handiagoa da. Espetxeetako langileen ustez, hori gizartearen nabaritzen duten ukapenaren ondoriozkoa da; hala ere, gure iritzian, beste zergati batzuk ere badira, esate baterako, erasotzaileak euren burua “delitugiletzat” ez hartzea; aldiz, euren ustez, gizarteak oraintsu arte onartu dituen eta sustrai handiko kultura jarraibideen arabera diren jokabideen ondoriozko zigorra bidegabea da.
- Lan eta heziketa jarduerak: Basaurin eta, batik bat, Martutenen, ordaindutako lan eskaintza oso urria da. Produkzio jardueraren urritasuna, izan ere, lantegietarako lekurik ez edukitzearen eraginezkoa omen da, eta beraz, lanaren zati handi bat zerbitzu komunitarian egiten da (mantenamendua, sukaldea, garbitegia...). Lan-graizen, zirkuitu elektrikoak muntatzeko lantegietan 105 gizonek egiten dute lan, eta kableen lantegian 15 emakume dabilta lanean. Lan jarduera baxua izan arren, espetxeetatiko arduradunek kezka handiagoa dute heziketako programei dagokienez, hain zuzen ere, lanbide heziketako programei dagokienez, presoek laneratzea errazteko. Lantegi batzuk egon arren (industria pintura, zurgintza, etab.), horiek ez dira inondik inora ere nahiko, eta gainera, ez dago loturarik EAEko hezkuntza sistemarekin. Arlo horretan, lan arazo zehatza dago eta horrek irakasleen taldean dauka eragina. Funtzionario horiek, izan ere, Estatu osoko funtzionarioei dagokienez, Euskal Autonomia Erkidegoko Hezkuntza Sailean sartu ez diren bakarrak dira; horrenbestez, espetxe administrazioari lotuta daude; bertan, iraungi beharreko kidegoa osatzen dute eta lanbide karreraren bat lortzeko itxaropen guztiak galdu dituzte; aldi berean, aukera desberdintasuna jasaten dute, EAEko hiru espetxeetara hezkuntza lan berbera egitera joaten diren HHko irakasleei dagokienez.

Espetxeetako arduradunek emandako informazioak laburbildu ditugu hemen. Bisitaldiak egitean, preso batzuekin ere mintzatu ginen. Kasu askotan, horiek euren arazoak azaldu zituzten, baina gehienetan agertzen ziren kexa orokorren artean honako hauek aipa daitezke:

- Janari akastuna: txarto prestaturiko eta baldintza ezegokietan zerbitzaturiko janaria; menu pobreak eta berdin-berdinak (Martutenen eta Langraizen).
- Profesionalekin elkarriketatzeko ezintasuna, ezta hezitzaileekin ere: batzuk “ez dira agertzen eta, agertuz gero, funtzionarioarekin baino ez dute hitz egiten”. Espetxe Zaintzako Epailearekin hitz egiteko zailtasunak.

- Banakako tratamendurik eza edo ordaindutako nahiz lanbide heziketako jarduerarik eza.
- Prebentzioko espexeratzearen gehiegizko luzapena.
- Bizigarritasun baldintza akastunak (“*komunaren ondoan zuloa daukat eta bertatik arratoiak irteten dira*”), zikinkeria...
- Aske gelditzeko prestakuntzarik eza: kanpoko gizarte zerbitzuekiko koordinazio eza, elbarritasunaren eraginezko ez-kontribuziozko pentsioen tramitazioan dauden atzerapenak...
- Arazoak sistema telefoniko berriarekin; eskabide-orririk ez egotea...

• Presoei laguntzeko elkarteekin egindako bilerak

Arlo honetan, gizartean bazterturiko taldeekin egindako laneko gainerako arloetan bezala, presoen gizarteratzearen arloan diharduten elkarteekiko informazio trukea eta erlazioa ezinbestekoa da. 2005ean, hiru lurraldeetan arlo horretan lan egiten duten taldeekin urtero egiten ditugun bilerak ez ezik, kontaktu eta elkarrizketa asko egin ditugu, bai elkarte horietako kideekin, bai espexteetako errealitatea zuzenean ezagutzen duten beste pertsona batzuekin.

Ondoren, labur-labur, elkarteekin 2005eko apirilean egindako bileretan planteaturiko gaiak azalduko ditugu (bileretan 25 taldeko ordezkariak egon ziren):

- Espetxeko heriotzak: bat-bateko heriotzen eta suizidioen zifrei, hil baino egun edo ordu gutxi batzuk lehenago kaleratzen diren pertsonen heriotzak gehitu behar zaizkio. Arazoa larria eta hedapen handikoa da (“*Espetxeko heriotzak*” deritzonari buruzko txostena azaldu da, espexteetan eta komisarietan izandako heriotzei buruzkoa, eta bertan, espextean 2001-2004 bitartean izandako 871 heriotzei buruzko datuak eskaintzen dira). Eragileen ustez, ez dira erantzun eraginkorrak egituratzen, eta zergatiak lantzen ez dituzten jarduketa puntualak eta lotura gabeak baino ez dira egiten.
- Suizidioei dagokienez, informazio nahikorik ez egotea eta dagoen informazio apurra gardena ez izatea salatu da. Espetxe administrazioak eta Epaitegiak familiei ez diete heriotzaren zergatiei edo ezaugarriei buruzko azalpenik ematen. Barruko ikerketen emaitzak inoiz ere ez dira azaltzen (protokoloak betetzen diren ala ez...). Prentsan emandako tratamenduak kezkatu egiten du, prentsak hildakoek egindako delituak baino ez baititu nabarmentzen.
- Osasunerako onartezinak eta kaltegarriak diren bizi-baldintzak, batez ere, organismoaren barruko defentsak murrizteko patologia dituzten preso ugarietako dagokienez. Hezetasuna, hotza, berokuntzarik eza, arropa berorik eza eta halako gauzak aipatu dira. Egoera oso gogorra da modulu eta departamentu batzuetan; horietan, gainera, beste akats batzuk daude: presoen

pilaketa, erabilera komuneko lekurik eza, altzari egokirik eza, zikinkeria, arratoi en eta intsektuen ugaritasuna..., eta horrek guztiak erasokortasuna sortzen du.

- Langraizen preso dauden emakumeek segurtasuneko zuzendariordearen aurka aurkeztu dituzten salaketak, eraso sexualen eta hertsapenen eraginezkoak. Epaitegian salaturikoak baino kasu gehiago daudela esan da, gai askoren ingurukoak (estortsioa, drogen trafikoari loturiko gorabeherak, etab.); mehatxuak egin dira eta presoak egon daitezkeen errepresalien beldur dira.
- Osasun laguntza espezializatuan dauden gabeziak eta barruko nahiz kanpoko osasun zerbitzuen arteko erabateko koordinaziorik eza. Gaixotasun larriaren eraginez askatasuna lortzen duten pertsonak espetxetik inolako osasun txostenik gabe irten direla salatu da, eta horrek zaildu egiten du pertsona horien ondorengo tratamendua.
- Arreta psikologiko urria: Langraizeko tratamendu taldea, orokorrean, desegituratuta dago. Profesionalak sailkapenerako, baimenatarako eta abarrerako manuzko txostenak egiten ematen dute astia, baina ez dute presoekin hitz egiten eta ez dago banakako laguntzarik.
- Gaixotasun psikiatrikoen eraginezko arazoak larriagotu egin dira: preso en artean buruko gaixotasuna gero eta ohikoagoa da, baita patologia duala ere. "Tontotu" egiten dituen sendagaia baino ez zaie ematen. Osakidetzak eskainitako laguntza ez da nahikoa, eskaria espetxe erakundeak berak iragazten duelako.
- Gaixotasun psikiatrikoen arazoa larriagotu egiten da kanpoko baliabiderik ez edukitzearen ondorioz. Horren eraginez, bertan egon behar ez duten edo baldintzapeko askatasuna duten pertsona gaixoak espetxean edukitzen dira, ez baitago beste lekurik horientzat. Arazo hori, berriz, beste gaixotasun fisiko larri batzuen kasuan ere gertatzen da, eta horiekin batera nortasun arazoak edo jokabide arazoak egoten dira: gaixoe en osasun laguntza behar dute, baina ez dira osasun zentroetan onartzen.
- Langraizeko erizaintzako presoak bertan behera utzi eta isolatu egiten dira. Egitura mailako eta higieneko baldintza ezegokiak, geldiarazitako obrak, osasun laguntza eza, era oso anitzeko preso en nahaste arazotsua eta abar egoteaz gain, presoak ezin dira jarduera komunetara joan eta tratamendu taldeak bisitaldi gutxiago egiten die. Bertan behera uzteak eta isolamenduak sekzio irekian ere eragina dauka, bertan hirugarren gradua lortu baina lanera irteten ez diren presoak baitaude.
- Ez dago hezkuntza eta, batzuetan, okupazio jarduerarik (adibidez, Vitoria-Gasteizeko Udalak Langraizen sustaturiko lantegi kopuruak murriztapen handia izan du). Lanbide heziketa ez da inondik inora ere egokia, nahiz eta kanpoan horretan parte hartzeko prest dauden zentroak egon...

- Etxebizitza eta baliabide gutxi dago kanpoko harrerarako, eta horrela, baimenak, hirugarren graduak eta baldintzapeko askatasunak ukatu egiten dira.
- Arabako Espetxe Laguntzako Txanda (ELT) gainezka dago, preso kopuruak (gehienbat etorkinak) izandako gorakadaren eraginez. Txanda osatzen duen abokatu taldea murriztu egin da eta laguntzan kalitatea galtzen ari dira. Beharrezkoa da egunero 2 profesional joatea, baina Eusko jaurlaritzak ez du ordainketa bere gain hartzen. Emakumeei laguntzeko arazoak. Atzerritartasunean espezializaturiko txanda bat behar da espetxera joateko, baina Araban ez dago halakorik.
- Bizkaiko ELTan ere laguntzen gorakada egiaztatu da. Presoen lekualdatzeen ondorioz, ezinezkoa da horien jarraipena egitea eta defentsarik ezari loturiko egoera asko sortzen dira. Atzerritartasun Txanda oraindik ere ez da espetxera joaten. Ofizioko abokatuaren aurkako kexa asko jasotzen dira, horiek ez baitira euren bezeroak diren presoekin elkarrizketatzen. Abokatu Elkargoak kontrol handiagoa garatu beharko luke.
- Presioei tratu txarrak eman dizkieten funtzionarioen kasuak daude, eta horiek ez dira ikertzen eta zigortzen. Txarto ulerturiko korporatibismo baten ondorioz, batzuetan, zuzendaritza organoek ez dute halako kasuen berririk izaten.
- Emakumeak: Langraizen eta Martutenen emakumeek okupatzen dituzten egoitzak egoera txarrean daude, baina ez dago asetze arazorik. Lan eta heziketa jarduerak egiteko aukera gutxiago, eta euren beharrian berezien erabateko arreta eza (oinarrizko laguntzan gabezia larriak dituen taldea, eta gainera, laneratzeko arazo gehiago dute). Ez dago Amen Unitaterik. Euren ezaugarrietarako egokiak ez diren segurtasun neurriak eta murriztapenak aplikatzen zaizkie (esaterako, adin txikiko seme-alabekiko telefono komunikazioetan ezarritako mugak), eta batzuetan, horiek gizonentzat baino zorrotzagoak dira (esate baterako, Langraizen emakumeek ezin dute baliozko gauzarik soinean jantzi).
- Etorkinak: arazo bereziak eta diskriminazioak jasaten dituzte (baimenak, baldintzako askatasunaren ukapena...). Arbitrariotasuna eta erabateko informazio eza, kanporatzeko prozedurei dagokienez. Zigor kanporatzeetan dauden atzerapenen ondorioz, ordezko espetxe zigorra bete behar izaten dute. Espetxe Administrazioak ezetz esan arren, hizkuntza ez jakitearen eraginezko arazoak daude: ulermenaren itxurazko maila benetakoa baino askoz ere altuagoa da. Diskriminazioa: batzuek Gizarte Segurantzaren kotizatu arren (espetxean lan egiten duten bitartean), gero ezin dute prestaziorik edo sorospenik kobratu.
- Martuteneko Gazte Saila: bakarra denez, bertan EAeko gazte guztiak (gizonak) sartzen dira eta arazoak daude, Arabako eta Bizkaiko abokatuak horiek bisitatzen joaten ez direlako. Hezur probekiko segurtasunik eza, atxiloturiko atzerritarren adina zehazteko; Adin Txikikoen Epaiketaren eta espetxearen arteko koordinazio eza larria.

- Hiru hilabeteko epea mantentzen da espetxetik kanporatzeko dirulaguntza lortzeko, eta epe hori luzeegia da. Pertsona askok “aldekoarekin” irten nahi dute espetxetik.
- Droga kontsumo oso altua espetxeetan. Droga sartzeko edo barruko trafikoa ekiditeko benetako borondaterik ez dagoela pentsa daiteke.
- Urte hasieran arazoak egon ziren espetxeetara joaten diren boluntarioekin. Zenbait pertsonari (elkarte desberdinetakoak) sarrera debekatu zitzairen, inolako justifikazio gabe, horiek urte askotan arazo barik sartu arren. Kasu batzuetan, gero zuzendu egin zen hori. Elkartek kexu dira, Basaurin tratamenduko profesionalekiko koordinazio edo komunikazio biderik ez dagoelako.
- Ez dago Langraizerako garraio publikorik. Arazo larriak presoentzat (baimenak, etab.) eta bisitara doazen pertsonentzat. Bertara joan nahi ez duten taxien arazoa dago oraindik.
- Elkarte batek Langraizeko presoek kexen zerrenda aurkeztu du: ekipamendurik gabeko polikiroldegia, komunikazioetako denboraren murriztapena, ekonomatoko hornidura gutxiago, iraungitako produktuak eta beste espetxe batzuetakoak baino prezio garestiagoak, telebista komunak apurtuta, telebista geletan aulkirik ez (horrek borrokak sortzen ditu), arazo dermatologikoak lantegietako langileen kasuan...
- Ez dira konpondu presoak Donostiako Ospitalean sartzeko arazoak (gela barruko zaintza, uniforme zantzitako ertzainekin...). Herrizaingo Sailak ez ditu erantzun planteaturiko gauzak.
- EAEko administrazioen aurkako kritika gogorra, euren eskumeneko jarduketei aurre ez egiteagatik, jarduketa horiek talde honen onerako izan daitezkeelako; adibidez, buruko gaixotasunak (edo fisikoak, arazo erantsiekin) dituzten pertsonentzako zentroak, erregimen irekiko unitateak, baimenatarako harrerako etxebizitzak... Komenigarria da hezkuntzako eta, batik bat, espetxe osasuneko eskumenak eskuratzea.
- Eusko Jaurlaritzaren dirulaguntzekin dauden arazoak: atzerapenak ez ezik, arazoak sortzen dira eskumenak sail desberdinen artean banatzeari dagokionez. Kritikatu egiten dira presoek familiakoen bidaietarako dauden laguntzak, horiek ez baitira ematen Euskal Autonomia Erkidegoaren barruko bidaietarako, ezta ondoko probintzietarako bidaietarako ere; horrela, baliabide ekonomikorik ez duten pertsonak diskriminaturik gelditzen dira.
- Herri administrazio guztien borondaterik eza, aukerako zigorrak mar txan jartzeko; hain zuzen ere, zigor sistemaren barruko bitartekaritza eta konponketa programak mar txan jartzeko, horiek hobari handiak ekarriko lituzketelako.

Uteroko hiru bilerak ez ezik, lehen esan dugunez, 2005ean kontaktu eta topaketa asko egin dira, testuinguru desberdinetan, espetxe munduarekin erlazio zuzena duten pertsonekin (bai lanbide arrazoiak dituztelako edo bai gizarteratzearen arloan lan egiten duen elkarteren bateko kideak direlako). Zaila da lorturiko informazioak laburbiltzea, baina, gauza batzuk aipatuko ditugu. Kontuan hartu behar da gehienetan oso orokorrak direla, baina kasu batzuetan espetxe jakinen bati buruzkoak dira:

- Erregimenaren lehentasuna, espetxe tratamenduari dagokionez. Baliabiderik gehienak (giza baliabideak eta baliabide materialak) presoan erregimenari eta zaintzari loturiko alderdian erabiltzen dira, eta ez da gizarteratzea eta laneratzea prestatzeko lanik egiten, presoak kanporatzen direnerako. Okupazio eta heziketa jarduera asko funtzionario batzuen esfortzu pertsonalari esker egiten dira, eta erakundeek ez dute horretarako inolako laguntzarik ematen.
- Ez da banakako tratamendua aplikatzen, alegia, presoaren bilakaera pertsonalean oinarrituriko tratamendua. Tratamendu taldeko profesionalak gainezka daude, eta beraz, ez dituzte presoak ezagutzen. Horren ondorioz, baimenak arrazoi orokorren eraginez ematen edo ukatzen dira (zigorraren larritasuna...), eta ez banakako ezaugarrien eraginez. Horri dagokionez, drogamenpekotasunaz gabetzeko prozesuetan, kontsumoa “ez-betetzat” hartzen da, baina ikuspegi terapeutikotik begiratuta hori ez da beti horrela baloratzen.
- Espetxeetako funtzionarioen lanaren baldintzak oso gogorrak dira. Mehatxu terroristaren eraginezko presioari, espetxeetako egitura-gabeziak eta lekurik eza gehitu behar zaizkio. Funtzionarioen arteko motibaziorik eza handia dago, baita barne komunikazio eza handia ere, eta horrek gogo barik uzten ditu proposamenak edo kritikak egiteko prest dauden bokazio-langileen asmo ona...
- Hezitzaileen eginkizuna nabarmentzen da, baina iritziak era askotakoak dira. Batzuen ustez, zerbait egiten duten bakarrak dira, tratamenduko gainerako profesionalak lan burokratikoak baino egiten ez dituztelako; beste zenbaiten iritziz, hezitzaileak ez dira moduluetara joaten eta ez dute presoekin hitzik egiten. Funtzionario horien heziketa espezializatuari dagokionez, badirudi hori ezinbestekoa dela, baina praktikan prestakuntzarik gabeko pertsonak ere sartzen dira lanpostu horretan, eta horien helburu bakarra euren lan baldintzak hobetzea da.
- Suizidioak: ez dago erreakzio eraginkorrik eta programaturik. Loturarik eta jarraitasunik gabeko neurriak hartzen dira (adibidez, profesional batzuentzako heziketa ikastaroak); horiek, batzuetan, boluntarismo hutsean oinarriturik daude, esaterako, “laguntzako presoan” programa. Ez dago beharrezko aurrekontu baliabiderik, jarduera terapeutikoak edo tratamendukoak mantentzeko, ezta betetzeko “aukerako” moduetarako ere, beharizan bereziei erantzun egokia emateko (buruko gaixotasuna duten presoentzako edo toxikomanoentzako zentroak...).

- Espetxeko gizarte zerbitzuen eta komunitateko zerbitzuen arteko erabateko koordinazio eza, eta horrek gizarteratze prozesua zailtzen du. Beste arlo batzuetan ere (osasuna, lanbide heziketa...) ez dago baliabideen sare publikoarekiko koordinaziorik.
- Telefono bidezko komunikazioen sistema berria: kritikak aho batez egiten dira. Baimendutako zenbakien zerrenda atzeratu egiten da, eta beraz, espetxe barruko lehenengo egunetan ezin da deirik egin. Txartelak kargatzeko sistema ez dabil eta, horrenbestez, soberako dirua galdu egiten da. Etorkinek ezin dituzte txartelak erabili, deiaren kostua asko merkatzen duten txartelak. Itzulitako kobrantzaren aukera mugatu egin da. Komunikazioak ezinezkoak dira deia jasotzen duen pertsona telefonoan jarri ezin denean (esate baterako, bi presoren arteko komunikazioak). Segurtasunaren hobekuntza beste irizpide batzuk malgutzeko erabili behar da; adibidez, ez da zentzukoa ama batek gainerako presoen muga berberak edukitzea (dei kopurua eta iraupena), adin txikiko seme-alabekin komunikatu behar duenean.
- Langraizeko sail irekia: espetxe barrutitik kanpo egon beharko litzateke. Gaur egun, hirugarren graduako presoak, asteburuetan baino kanporatzen ez direnak, egoera txarrean bizi dira bertan, tratamenduko profesionalen inolako laguntza barik, gizarte langileen bisitaldiren baten kasuan izan ezik. Kontuan hartu behar da eguneroko irteera ahalbidetzeko jardueraren bat aurkitzeko gauza ez diren presoek dutela defentsarik txikiena, eta beraz, horietan behar dute laguntzarik handiena, askatasuna prestatzeko funtsezko une horretan.
- Gipuzkoan espetxe berria eraikitzeko proiektua zalantzan jarri da. Informazio publikorik eza kritikatu da, baita espetxe motari buruzko gizarte eztabaidarik ez egotea ere.

Horri guztiari, gainera, Arartekoari kexatzat planteaturiko gauzak gehitu behar zaizkio, eta horiek *Sarrera* atalean aipatu dira (8.1).

• Erakundeekiko bilerak

Izenak berak dioenez, Arartekoak hiritarren (horien barruan, gizarte talderik baztertuenen) eta gizarte politikak egituratzen nahiz zerbitzuak kudeatzen dituzten administrazioen arteko bitartekaritza lana egin behar du.

Presoen laguntzaren arloan, funtzio hori garatzeko (iaz), bilera eta elkarrizketa asko egin dira erakunde eskudunetako ordezkariekin. Bilera horien helburua oso anitza izan da, kasuan kasuko erakundeen ezaugarrien eta funtzioen araberakoa. Oro har, informazio eta komunikazio bide jariakorrak ezarri dira, betiere presoen hobaria, euren eskubideen defentsarik eraginkorrena eta euren bizi-baldintzen hobekuntza lortu nahian.

Horretarako, azaroan, Arartekoa Espetxe Erakunde Zuzendari Nagusiarekin bildu zen. EAEko espetxeetan azken hilabeteetan izandako heriotzekiko kezka azaldu zion, eta gainera, horiei buruzko ikerketa egiteko eta halako heriotzak ekiditeko harturiko neurriei

buruz galdetu zion; halaber, lehen aipatu diren gai guztiak ere azaldu zizkion. Espetxe sistemaren barruko oraingo egoeraren zergatiei buruzko ikuspegiak trukatu zituzten, baita hobekuntzarako egon daitezkeen estrategiei buruzko ikuspegiak ere. Batez ere, EAEko espetxeen arazoak aztertu ziren, baina EAEn bizi eta zigorra lurralde horretatik kanpo bizi diren pertsonen buruzko beste gai batzuk ere aztertu ziren.

Arartekoa Herriaren Defendatzailearekin ere bildu zen, espetxean dauden edo egon diren pertsonen arazo bereziak aztertzeko. Estatuko homologoaren eskumenekoa da espetxeen funtzionamenduaren ikuskapena, eta beraz, hausnarketa oraingo koordinazioa mantentzeko eta hobetzeko tresnarik egokienei buruzkoa izan zen, baita bi erakundeen arteko lankidetzaren estua indartzeari buruzkoa ere; horrela, presoaren eskubideen defentsan eraginkortasun handiagoa lortuko da.

Urteko azken hiruhilekoan, erakunde honetako titularrak Vitoria-Gasteizeko Probintzia Auzitegiko fiskal nagusiarekin bildu zen. Arartekoak harremanak izaten ditu hiru lurralde historikoetako Fiskaltzako ordezkariarekin, baina oraingoak Arabako fiskal nagusiarekin biltzea erabaki du; izan ere, horren mugapean dago espetxerik handiena eta EAEko betetze-espetxe bakarra. Fiskaltzak legalitatea defendatu eta, orokorrean, zigor sistemaren funtzionamendu zuzena kontrolatu behar du; hala ere, gainera, berezkoak ez diren edo ezezagunak diren heriotzen gaineko ikerketa sustatzeko eskumena dauka. Hori dela eta, bileran Langraiz Okako espetxeko heriotzen inguruko alderdi desberdinak aztertu ziren; besteak beste, familiei heriotzen inguruko ezaugarriei buruzko informazioak ez ematea edo autopsien emaitzak ez jakinaraztea aztertu ziren. Fiskal nagusiak hori ikuskatzeko konpromisoa aztertu zuen eta, horretarako, 2006aren hasieran gai hori planteatzen duen kexa bat bidali diogu.

Kontaktuen erronda amaitzeko, Arartekoaren ustez komenigarria izan zen Eusko Jaurlaritzako Justizia sailburuarekin elkarriketatzea; izan ere, horrek (Administrazio horren barruan) sailek espetxean egon diren pertsonak gizarteratzeko jarduketak koordinatu behar ditu.

Bileran aurreko orrialdeetan aipaturiko gai eta arazo asko aztertu ziren; hala eta guztiz ere, Arartekoak EAEko erakundearen erantzukizunak edo esku hartzeko aukerak dituzten alderdi guztiak nabarmendu zituen. Besteak beste, honako gai hauek aztertu ziren: buruko gaixotasunak edo jokabide arazoak dituzten pertsonak hartzeko zentro berezirik ez egotea, horiek espetxean ez sartzeko edo bertatik errazago irteteko; erregimen irekiko zentrorik ez egotea, preso guztientzat eta, batik bat, adin txikiko seme-alabak dituzten emakumeentzat; presoaren lekualdatzeetan dauden gabeziak (Ertzaintzaren eginkizuna, eta, sarritan, baliabide gutxi); elbarritasunaren eraginezko ez kontribuziozko pentsioen murriztapena (foru aldundiek presoari egiten dizkietenak); bitartekaritza eta biktimekiko ordainketa egiteko programen sustapena, etab.

Erakunde honek berriro esan du komenigarria dela EAEk espetxearen arloko eskumen partzialak bereganatzea, batez ere, osasun laguntzari eta hezkuntzari buruzko eskumenak, horrela EAEko presoaren egoerak hobera egingo lukeelako. Hala eta guztiz ere, gobernu-arduradunak berriro esan zuen funtzio horiek eskuratzea (baita erakunde honek iradokitako ekimen batzuk betetzea ere) oztopagarria izango litzatekeela aipaturiko eskumen horren eduki osoaren transferentziarako.

Espetxeetako hezkuntza eskumenei eta, hain zuzen ere, EAEko hezkuntza sistemako espetxe-irakasleen integrazioari buruzko gaia ere oraintsu planteatu dio Arartekoak Eusko Jaurlaritzako Sail egokiari, eta orain arte ez dugu erantzunik jaso.

• Azken oharrak

Askatasunaz gabetzeko zigorra oso samingarria da; izan ere, mugimendu askatasunerako eskubidea ezabatzeaz gain, pertsonaren funtsezko beste eskubide asko ere murriztu (edo ezabatu) egiten ditu. Agian, historikoki zigorren leunketan aurrerapausoa ekarri zuen, lehen ematen ziren gorputz zigorrei zegokienez eta, batik bat, heriotza zigorrari dagokionez; hala eta guztiz ere, eskubideen gabetze handia eragiten du eta, beraz, hori gure oraingo gizarteak lorturiko garapenaren arabera neurtu behar da, bai nortasunaren eskubideen eta bai bizi-kalitatearen arloan.

Jurisprudenziak ezarritakoaren arabera, gehiegizko luzapenaren edo zigorra betetzeko baldintza batzuen eraginez, askatasunaz gabetzeko zigorra oso gogorra izan ahal da eta, beraz, debekatu egin daiteke. Mutur horretara iritsi barik, espetxe zigorrak ondorio kaltegarriak ekartzen dizkio presoari, eta ondorio horiek sarritan konponezinak izaten dira. Horrenbestez, botere publikoek ahalegina egin behar dute presoen nortasuna edo bizi-ibilbidea ez narriatzeko. Izan ere, Konstituzioko 25.2 artikuluan ezarritakoaren arabera, askatasunaz gabetzeko zigorrak ezin izango dio neurritz kanpoko sufrimendurik eragin, egindako delituaren larritasunari dagokionez, hori bidegabeko eta legez aurkako zigorra izango litzatekeelako.

Hortik ondorio argia atera daiteke: giza eskubideak errespetatzen dituen zigor sistema batean, espetxe zigorra azken *ratioa* izan behar da eta krimenik larrienak zigortzeko baino ez da erabili behar. Baina gaur egun ez da hori gertatzen. Lehen esan dugunez, preso kopuruaren gorakada gero eta handiagoa (Espainiako espetxe sistema gainezka utzi duena) ez da kriminaltasunaren benetako gorakadaren ondoriozkoa, zigor erreakzioa gogortzearen ondoriozkoa baizik. Prebentzio-espetxealdian dauden pertsonekin ez ezik, espetxeak jabetzaren aurkako delitu txikiak egin dituzten pertsonekin beteta daude, batez ere, estupefazianteen trafikoari loturiko delituak egin dituzten pertsonekin beteta. Kasu ia guztietan, aukerako zigorrak ezartzea nahikoa izango litzateke (prebentzio eta gizarteratze eraginkortasun handiagoa, espetxe-zigorrak baino), baina orain arteko aukera nagusia askatasunaz gabetzea da, eta horixe da gure zigor sistemak ematen duen erantzun ia bakarra.

Azken batean, Arartekoaren ustez, espetxeetako arazo askoren jatorria zigorrak gero eta zorrotzagoak izatea da, hau da, askatasun kota jakinak (baimenak, erregimen irekia,...) eskuratzeko itxaropena ezabatzen duten betetze-moduak ezartzea. Presoek itxaropena galtzen dute, eta horrek larriagotu egiten ditu espetxe barruko tentsioak; gainera, bizikidetzaren narriatu eta gatazkak areagotzen ditu. Horrenbestez, arazoari soluzioa aurkitzeko, ezinbestekoa da azken lege-erreformak berriro aztertzea (batik bat, segurtasun aldia, hirugarren gradurako baldintzak, baldintzapeko askatasuna, etab.). Halaber, lorturiko emaitzak ebaluatu eta, behar izanez gero, zuzendu egin behar dira espetxe zigorrak gogortzearen inguruan (1995eko Zigor Kodeari dagokionez) egin diren aldaketak.

Horri dagokionez, ezinbestekoa da askatasunaz gabetzen ez duten zigorrak sustatzea, horiek martxan jartzeko behar diren neurri guztiak hartuz (batik bat, aurrekontu mailako neurriak). Asteburuko atxiloketaren porrotaren itzala, bestalde, komunitatearen onerako diren lanen gainean hedatzen da orain, baina baita espetxe zigorraren etetea ahalbidetzen duten beste neurrien gainean ere. Horri dagokionez, esate baterako, jakin dugu zailtasunak daudela ikastaro jakinetara joateko betebeharra betetzeko, emakumeen aurkako biolentzia delituak dituzten preso askori betebehara hori ezarri baitzaie. Agerikoa

da halako neurrien prebentzio-ahalmenaren erabateko garapena ahalbidetzeko, beharrezkoa dela horren betearazpena bermatzea, kalitate egokiarekin, eta horretarako, ezinbestekoa da arloan eskumena duten herri administrazio guztien inplikazio argia.

Askatasunaz gabetzearen murriztapena helburu nagusia izanik, espetxeko legeria betetzeko ahalegina egin behar da, presoen banakako tratamendua bermatzeari dagokionez. Preso bakoitzaren ezaugarriei, beharizanei eta bilakaerari arreta egokia eskaintzea beharrezkoa da preso gizarteratu ahal izateko, deliturik gabe bizitzeko gaitasunarekin. Banakako tratamendu horretarako, jakina, bizi-baldintza duinak behar dira eta, beraz, oinarriko beharizanak beteta egotea ezinbestekoa da. Hortaz, berehala konpondu behar dira EAEko hiru espetxeetan dauden egitura eta mantenamendu mailako akatsak.

Hala eta guztiz ere, gizarteratzea lortzeko, giza baliabideek baldintza materialek baino garrantzi handiagoa dute. Aurreko orrialdeetan, tratamenduko profesional taldeen gabeziak azaldu ditugu, horiek ez baitira nahiko presoen banakako laguntza bermatzeko. Tratamenduari lehentasuna eman behar zaio zaintza hutsari dagokionez, eta gainera, barne antolamendua mantendu egin behar da, espetxeetako egoera hobetzen hasteko. Horri dagokionez, alderdi asko nabarmendu behar dira: osasunaren zaintza, lan nahiz heziketa jardueren gorakada, komunikazioen hobekuntza, kanporako irteeren zein espetxe hobarien sustapena, gizarte laguntza eraginkorra, etab.

Alderdi horietan guztietan, erantzukizun nagusia espetxe Administrazioak dauka; hala ere, lehen esan dugunez, askatasunaz gabetzeko zigorrak gizarteratzeko baliabideak izateko, herri botere guztien lankidetzaren behar da. Horri dagokionez, gogoratu egin behar da 1996ko txosten monografikoan Arartekoari egindako gomendioa, espetxeak gizartera ireki behar izateari buruz, eta horretarako, herri zerbitzu komunitarioekin integratu edo, behintzat, koordinatu behar dira (osasuna, hezkuntza, gizarte zerbitzuak, etab.). Jakina, koordinazio horrek bi zentzu ditu, eta EAEko administrazioek ahalegin guztia egin behar dute hori ahalbidetzeko eta, azken batean, presoen egoera hobetzen laguntzeko.

Betebehar generiko oro ez ezik, EAEko Administrazioak esfortzua egin behar du bere eskumeneko zerbitzuetan aurkituriko gabeziak konpontzeko (presoen lekualdaketak, Zaintza Bereziko Unitateen zaintza ospitaleetan, etab.). Halaber, arlo batzuetako lankidetzaren areago egin behar da, batez ere, adituen edo ospitaleen osasun laguntza, drogamenpekotasunerako laguntza eta hezkuntza laguntza, azken arlo horretan espetxe-irakasleen integrazioa oraindik ere egin barik baitago. Baina, Arartekoak giza eskubideak sustatzeko duen eginkizuna aintzat hartuta, EAEko administrazioek baliabideak egituratu behar dituzte espetxean sartzea ekiditeko edo errazago irteteko. Delituen prebentzioan eragina duten gizarte politikak garatu behar dira, baina buruko gaixotasunak edo gaixotasun larriak dituzten pertsonentzako zentro bereziak ere sortu behar dira, erregimen irekiko unitateak, toxikomanien tratamendurako edo osaketarako zentroak, espetxetik irteteko unerako dirulaguntzak, laneratzeko neurri bereziak, etab.

Azken batean, EAEko gizarteak erantzukizuna bere gain hartu behar du, EAEko giza talde horren egoera hobetzen laguntzeko, taldeak arazo bereziak baititu hiritartasun eskubideak garatu ahal izateko.